

MAAIWOORDEN.

8. *Nogmaals Zwade.*

Ik heb in deze reeks aantekeningen, die grotendeels als voorstudies bedoeld zijn voor de Groninger taalatlas, al enige malen moeten terugkomen op woorden die in een vorige aflevering behandeld waren. Ook over *zwade* is, naar mij is gebleken, in *Driem. Bl.* 9, 104 vgg. nog geenszins het laatste woord gezegd. Dr. Annemarie Hübner te Hamburg, aan wie ik al zo menige goede wenk te danken heb, was zo vriendelijk mij opmerkzaam te maken op de studie van Erik Rooth in *Zschr.f.Mundartf.* 23, 45 vgg., waar ons woord uitvoerig besproken wordt. Rooth heeft ten dele hetzelfde materiaal gebruikt als ik, maar vermeldt Cad. Müller, de Roder willekeur, Van Halsema en *Slenner Hinke* niet en heeft het art. *swade* in *Mnl. Wdb.* 7, 2464 ten onrechte gehonoreerd. Daar staat tegenover dat ik in Nederlandstalend ten onrechte niet verder heb gekeken dan het gebied dat in mijn taalatlas wordt bewerkt: behalve de drie *zwade*-gebieden die op mijn kaartje te zien zijn (Groningen-Noorddrente-Oostfriesland, Bentheim, Achterhoek-Westmunsterland) blijkt er ook nog een te liggen ten oosten van Bielefeld tot dicht bij de Wezer. Maar het meest ben ik wel tekortgeschoten, toen ik het zinnetje neerschreef: „Men heeft bij mijn weten nog nooit een systematisch onderzoek ingesteld om deze berijmde Apocalyps [waarin de oudste, 13de-eeuwse bewijspplaats van *zwade* voorkomt] te localiseren..., maar het zou mij niet verbazen, wanneer een zodanig onderzoek naar Westfalen wees”. Niet dat mijn voorgevoel betreffende het resultaat der localisering mij bedrogen heeft, integendeel, maar ik had mij niet tot dat voorgevoel mogen beperken. Het taalkundig onderzoek, dat Rooth in het aangehaalde artikel heeft ondernomen, wijst nl. overtuigend naar Westfalen. Ik verwijs de belangstellende lezer graag naar Rooths betoog en zijn bespreking van de oudere literatuur over de Nederduitse Apocalyps. Aan mijn expansiologische constructie, die *zwade* „zeis” als een vernieuwing in Zuid-Westfalen laat ontstaan en vandaar noordwaarts met de Eems mee naar de Noordzee laat opdringen, behoef ik niets te veranderen.

Daarentegen is er, naar het mij nu voorkomt, over de etymologie van *zwade* nog wel iets meer te zeggen dan ik in mijn vorige artikel

heb gedaan. Ik ben daar niet verder gegaan dan *zwade* als „snijder” in het algemeen te interpreteren en kwam aan het slot enigszins in verlegenheid, toen ik ons woord met *zieden*, mnd. *sôt* „put”, mnl. *swadem* „damp”, ohd. *sweda* „damp”, e.d. moest combineren. Wat had de snijdende scherpte van de zeis met al deze glibberige begrippen te maken? Met mnd. *swade* „strook geploegde aarde”, zndl. *zoede* „greppel, goot”, Gronings *zodde*, *zudde* „plag”, e.d. kon ik nog wel klaar komen. Dat konden immers allemaal „insnijdingen” of „afsnijdsels” zijn. Inderdaad, dat laatste blijft altijd mogelijk, maar misschien komen we toch verder met de etymologie, wanneer we aan de germaanse wortel **swap-* niet de betekenis „snijden” zonder meer toekennen, maar er een bepaalde nuance inbrengen. Naarding heeft die nuance al aangeduid, toen hij in *Driem. Bl.* 9, 99 tegenover de „snijder” als het meer primitieve oogstinstrument de „zwaaiër” als het meer moderne, meer effectieve stelde. Oorspronkelijk, zo meent Naarding, heeft men ook bij de grasoogst geknipt of gesneden. Bij de korenoogst is het snijden (met de sikkkel) veel langer in zwang gebleven dan bij het oogsten van het hooi, in sommige streken zelfs tot op de huidige dag. De beweging die wij maaien noemen omvat echter nog heel wat meer dan snijden alleen. Het is een zwaaiend, glijdend, schampend snijden, een afsnijden tot op de wortelstronk van het gewas, tot op de groeihuid van moeder aarde. Er ontstaat bij het voortgaan van de maaier een gelijkmatige kale strook, die een associatie kan oproepen met een wonde plek, een litteken. *Wiese*, het Duitse woord voor hooiland, wijst op vochtigheid. Het is verwant met Oudnoors *veisa* „poel”, Engels *ooze* „modder”. Grasoogst en vocht staan dus misschien toch niet zo ver van elkaar af als men op het eerste gezicht zou denken. Bekijken wij de woorden die etymologisch met **swap-* samenhangen er nog eens op, dan zien wij dat ook zij allerlei relaties met vochtigheid kunnen hebben. Een *zood* of *zode* kan een stukje grasland zijn, maar ook een poel, een plas, een oprisping, een kooksel. Een *zodde* of *zudde* kan een plag zijn, maar ook een rietkrag, een drijfteil, een bezinksel. *Zoede* kan een moerassig pad zijn, maar ook een goot en ook mestvocht. Als wij in het Oudnoors en Oudengels bij de afstammelingen van **swap-* betekenissen vinden als „gladde plek”, „schampwond”, „zwachtel”, „litteken”, dan roept dit ook onwillekeurig het beeld op van een snijden vlak langs, of zelfs in de huid, waardoor het bloed naar buiten

dringt. En waarbij moeten wij aan Oudfries *swethe*, Hollands *swade* „grens”, denken? Hoe maakt men een grens in het lage land? Toch meestal door een greppel, een insnijding die het grondwater zichtbaar maakt. „Voetstap”, „spoor”, eveneens voorkomende betekenissen, kunnen ook een vochtig bestanddeel hebben: in drassige grond wordt het spoor dat de voeten achterlaten door vocht gemarkeerd. Bij *zveden* „huiden met kalkbrei behandelen ter ontharing” is het schampend afsnijden wel heel duidelijk verbonden met vochtigheid. Het is natuurlijk niet te bewijzen dat vochtigheid oorspronkelijk inhaerent is geweest aan alle toepassingen van de germaanse wortel **swap-*, maar het lijkt mij toch een hypothese die het overwegen waard is. Op blz. 19 van de commentaar bij de eerste aflevering van de Groninger taalatlas heb ik betoogd, dat men niet *swad* in de speciale betekenis „regel gemaaid gras” mag terugprojecteren in het Oergermaans, want daartegen pleit het ontbreken van deze toepassing zowel in het Noordgermaans als in het Zuidoost. „Ik geloof”, zo schreef ik verder, „dat het *swad*-gebied pas ontstaan is als een vernieuwing in het noordelijke Westgermaans, enige eeuwen na het begin van onze jaartelling. Het woord waarvoor het in de plaats is gekomen, kan ook hier *schâr* geweest zijn”. Dus *schâr* een afge oogste strook waar het gras alleen maar weggeknipt of -gesneden was, *swad* daarentegen een tot op de huid, tot op het levensvocht kaalgemaaid baan? Wie zal het zeggen.

De opkomst van de *zwade* in Zuid-Westfalen ligt stellig veel later dan de verbreiding van *zwad* met de bet. „regel afgemaaid gras” in het noordelijke Westgermaans. Het merkwaardige is zelfs, dat ongeveer in dezelfde tijd waarin *zwade* als benaming voor een nieuwe, zwaardere, effectievere zeis opkwam, *zwad* in Zuid-Westfalen plaats maakte voor *geen*. Dit *geen* was niet, als *zwad*, een typisch woord van de grasoogst, maar betekende arbeidsgang, arbeidsperceel in het algemeen en verbond dus de grasoogst met alle andere oogsten die strooksgewijs werden ondernomen. Het is niet de *zwade* geweest, waardoor voor het eerst een echt *zwad* kon worden afgesneden. Er is dus geen direct verband tussen *zwad* en *zwade*, in zoverre dat de *zwade* een typisch instrument voor het snijden van een *zwad* zou zijn geweest. Ik stel het mij eerder zo voor, dat er naast *zwad* een werkwoord *zwaden* „maaïen, zwadsnijden” is opgekomen en dat bij de stam van dit werkwoord later weer de werktuignaam *zwade* is ge-

vormd. Dit werkwoord *zwaden* is overgeleverd sinds 1499 (zie *Driem. Bl.* 9, 109, noot 1) en is in het Zuidwestfaalse *zwade*-gebied nog steeds in gebruik (zie Woeste i.v. *swân*). *Zwade* en *zwaden* hebben elkaar gesteund en konden *zwad* missen. Als *zwad* al ooit een „vochtige snijstrook” is geweest, *zwade* heeft hoogstwaarschijnlijk wel nooit enige relatie met de vochtigheid gehad, maar heeft zijn landbouwhistorische taak eenvoudig vervuld als „zwaaiende snijder”. Of er tenslotte ook nog enige verbindingsdraden lopen tussen al deze woorden en het Nederlandse werkwoord *zwaaien*, durf ik niet uit te maken. We moeten wachten tot het *W.N.T.* aan de laatste letter van het alfabet toe is.

H a r e n d e r m o l e n ,

K. HEEROMA.

AANTEKENINGEN BIJ „WANINK”.

1. *aks*: „aanleiding tot visite... Waarschijnlijk een verbastering van *eerns*.” Hoe de schr. dit bedoelt is een raadsel. *Eerns* betekent: voorgewende boodschap, Oudsa. *arundi*, Eng. *errand*, boodschap. Men zou met evenveel recht kunnen beweren dat *tafel* is ontstaan uit *dis* of *paard* uit *ros*. Vermoedelijk is *aks* uit de rechtstaal, een vorm van *aksie*, gerechtelijk optreden.
2. Even vreemd is de verklaring van *alias*: „grappenmaker. Misschien verbastering van Ned. paljas.” Het is echter een term uit het Latijn: 1. anders, anders gezegd: *Gerrit Gerritsz. alias 't Verken*. 2. spotnaam, bijnaam. Uit dit laatste ontwikkelde zich de door W. genoemde betekenis: *een zonderlinge alias* = *een rare kwibus*. 't Gronings heeft naast *oalias*, *plager*, *vals aard*, ook: *oaliazzen*, *gekscheren*.
3. *alibaand*: „1. broodronken jongen 2. broodronkenheid.” W. verklaart het uit Oudhgd. *al(e)fang*, *nar*, *schalk*, doch oppert ook vorming met *ali*, uit en *band*, *bende*. Beide oorsprongen zijn twijfelachtig. Eerder is er verband met Drents *albandig*: 1. heel gauw, geweldig: — *slaon*; 2. al te druk, woelig, waarin *al* versterkend voorvoegsel is, evenals in *aloud*, en *bandig*: aan banden, gebonden. Het woord is dan in ironisch-negatieve betekenis gebruikt: een al te goed „gebonden” mens of dier slaat gemakkelijk over tot bandeloosheid: vgl. Dre.-Gron.: *oet de ket wezen*, dol uitgelaten, broodronken.
Naast *albandig* kent het Drents als synoniem *al te bandig*, *elbandig*, *helbandig* en *voelbandig* (uit: *volbandig*?)
Naast *almachtig* kennen we de sterkere vorm *allemachtig*; uit *allebandig* kan — al of niet onder invloed van andere woorden — een vorm *alleband*, *aliba(a)nd* zijn afgeleid.

A s s e n ,

J. NAARDING.